

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi»

FƏNN: «Hüquq nəzəriyyəsi-1»

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 8. DÖVLƏT MEXANİZMİ (APARATI)

B A K I - 2015

MÖVZU 8: DÖVLƏT MEXANİZMİ (APARATI)

PLAN

- 1. Dövlət aparatının anlayışı, əlamətləri və fəaliyyət prinsipləri**
- 2. Dövlət orqanlarının anlayışı, əlamətləri və növlə**
- 3. Hakimiyyətlər bölgüsü konsepsiyasının yaranması və inkişafı**

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. V.N.Xroponyuk. «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi». Dərs vəsaiti. Bakı, 1995-ci il.
2. «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi» (V.Lazerivin redaktorluğu ilə). Dərslik. Bakı, 2003-cü il.
3. M.Məlikova. «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi». Dərslik. Bakı, 1979-cu il.
4. M.Məlikova. «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi». Dərslik. Bakı, 1988-ci il.
5. Dərslik. «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi». Polis Akademiyası. Bakı, 2007-ci il.
6. A.Quliyev. «Dövlət və hüququn əsasları». Bakı, 2005-ci il.
7. «Hüquq ensiklopedik lüğət». Bakı, 2007-ci il.
8. «Hüquq nəzəriyyəsi» (albom-sxem). Bakı, Polis Akademiyası

1. Dövlət aparatının anlayışı, əlamətləri və fəaliyyət prinsipləri

Dövlət aparatı sivilizasiyalı cəmiyyətin müxtəlif inkişaf dövrlərində müxtəlif struktur və funksiyalara malik olmuşdur. İnsan cəmiyyəti tərəqqi yolu ilə inkişaf

edərək, bütövlükdə özünün normal fəaliyyətini təmin edə biləcək dövlət aparatı yaratmışdır.

Dövlət aparatı-cəmiyyətdə dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsi vasitəsi olan xüsusi orqan və təsisatların sistemidir.

Dövlət cəmiyyətdə öz sosial təyinatını bir sıra orqanlar vasitəsilə yerinə yetirir ki, bunların da məcmusunu dövlət aparatı təşkil edir. Dövlət aparatı dedikdə, elə dövlət orqanları və təsisatları sistemi başa düşülür ki, bunların vasitəsilə xalq öz dövlət hakimiyyətini həyata keçirir. Dövlət aparatı geniş demokratik əsasa malikdir, dövlətin idarə olunmasında əhalinin ən çox və geniş iştirakı prinsipi əsasında təşkil olunur. Lakin, eyni mahiyyətə malik dövlətlərin mexanizmində ümumi cəhətlərin olması heç də o demək deyildir ki, onlar arasında fərq yoxdur. Hər bir dövlət tipi mexanizmi öz spesifik cəhətlərinə malikdir.

Dövlət aparatının ən mühüm xarakterik əlamətləri aşağıdakılarda ifadə olunur:

- 1) dövlət aparatı idarəetmə ilə xüsusi məşğul olan adamlardan ibarətdir (qanunverici; icra hakimiyyəti; hüquq mühafizə);
- 2) dövlət aparatı bilavasitə öz hakimiyyət funksiyalarını həyata keçirərək sıx qarşılıqlı əlaqədə olan orqan və təsisatların mürəkkəb sistemini təcəssüm etdirir;
- 3) dövlət aparatının bütün tərkib hissələrinin funksiyaları təşkilati və maliyyə vasitələri ilə, zəruri hallarda həm də məcburi təsirlə təmin edilir;
- 4) dövlət aparatı öz mənafeələrinin etibarlı təmininə xidmət edir. Dövlət orqanlarının hakimiyyət səlahiyyətləri sahəsi dövlət və şəxsiyyət arasında ahəngdar, ədalətli münasibətləri maksimum təmin edən hüquqla məhdudlaşır.

İnsan cəmiyyətinin müxtəlif inkişaf mərhələlərində dövlət aparatının öz xüsusiyyətləri, özünəməxsus strukturu olmuşdur. Bu, iqtisadi, sosial səbəblərlə, dövlət əhalisinin milli tərkibi ilə, onun ərazisinin sahəsi ilə, coğrafi mövqeyi və digər amillərlə izah edilir.

Məsələn: ABŞ-da dövlət aparatı hakimiyyətlər bölgüsünün klassik sxemi üzrə yaradılmışdır. 1787-ci il Konstitusiyası ilə qanunvericilik hakimiyyəti iki palatadan: nümayəndələr palatasından və Senatdan ibarət Konqresə həvalə edilir. Dövlətin və hökumətin başçısı ABŞ prezidentidir. Ali federal məhkəmə ali məhkəmə instansiyası elan edilir. Ştatlarda da dövlət aparatı qanunverici məclis, hökumət, yerli orqanlar, polis və məhkəmə formasında təşkil edilir.

XVII-XVIII əsrlərdə Fransada dövlət mexanizminin yeni ünsürləri Mill konvent (məclis), Direktoriya, Napoleon yanında konsulluq, Paris kommunası və s. meydana çıxır.

Rusiyada bir neçə departamentdən: qanunlar departamentindən, hərbi və digər departamentlərdən ibarət qanun layihələrini müzakirə edən orqan kimi Dövlət Şurası təşkil edilir. Bir qədər sonra, Nazirlər Kabineti meydana çıxır, qanunvericilik təşəbbüsü hüququna malik olan Dövlət Duması yaradılır. Oktyabr çevrilişindən sonra Rusiyada köhnə dövlət orqanları ləğv edilir.

İctimai həyatda baş verən dəyişikliklər nəticəsində dövlət aparatının yeni strukturları yaranır və köhnələri isə ləğv edilir. Lakin, bütün tarixi dövrlərdə dövlət hakimiyyəti cəmiyyətin siyasi sisteminin əsas təşkilədiçi mənbəyi kimi çıxış edir. Dövlət aparatı obyektiv xarakter daşıyan müəyyən prinsiplər əsasında qurulur və fəaliyyət göstərir. Həm dövlət orqanlarının yaradılmasında, həm də onların fəaliyyəti

prosesində həmin prinsiplərin hərtərəfli nəzərə alınması cəmiyyətdə dövlət idarəçiliyinin maksimum səmərəliliyini təmin etməyə imkan verir. Dövlət idarəetməsində kütlələrin geniş iştirakı; demokratik mərkəziyyət; proletar beynəlmiləlçiliyi; dövlət aparatının bütün vəsilələrinin fəaliyyətində partiya rəhbərliyi prinsiplərini sovet hüquq elmi dövlət aparatının təşkili və fəaliyyətinin əsas prinsipləri hesab edirdi.

Ölkəmizin ictimai həyatının iqtisadi, siyasi və digər sahələrində baş verən əsaslı dəyişikliklər bütün dövlət orqanlarının strukturuna, fəaliyyətinin məzmunu və xarakterinə mühüm əlavə və düzəlişlər etdi. Dövlət həyatı dövlət aparatının daha səmərəli fəaliyyətini təmin edən yeni prinsiplər üzərində qurulmağa başlayır. Həmin prinsiplərə aşağıdakılar aiddir:

1) dövlət aparatının bütün həlqələrində vətəndaşların mənafeələrinin təmsil edilməsi prinsipi. Bu, demokratik seçki sistemi ilə, vətəndaşların sosial-iqtisadi, siyasi və şəxsi hüquq və azadlıqlarının real təminatları ilə, bütün dövlət orqanlarının şəxsiyyətin maraqlarının təmin edilməsinə yönələn geniş fəaliyyəti ilə təmin edilir;

2) hakimiyyət orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən özbaşınalığı istisna edən hakimiyyətlər bölgüsü prinsipi (qanunverici, icraedici, məhkəmə hakimiyyətləri);

3) dövlət aparatının fəaliyyətində aşkarlıq və açıqlıq prinsipi. Məsələn; dövlət vətəndaşlarının ümumxalq səsverməsi (referendum) əsasında istənilən dövlət orqanlarının xalqın mənafeyinə zidd qərarlarını, o cümlədən beynəlxalq münasibətlər sahəsində ratifikasiya olunmuş qərarı ləğv edə bilər;

4) dövlət orqanlarının yüksək peşəkarlığı və səriştəliliyi, onların dövlət həyatının əsas məsələlərini ölkə əhalisinin mənafeyinə uyğun olaraq yüksək elmi səviyyədə həll etmək qabiliyyəti. Dövlət idarəetməsində peşəkarlıq prinsipi, hər şeydən əvvəl, əsas peşəsi idarəetmə fəaliyyəti hesab edilən ixtisaslı kadrlardan istifadə edilməsini bildirir. İdarəetmə vərdişləri olmayanları dövlət qulluğuna cəlb etmək dövlət quruculuğu təcrübəsinin göstərdiyi kimi, mənfi nəticələrə gətirib çıxarır. Sənaye və ya kənd təsərrüfatı istehsalı sahəsində yaxşı mütəxəssis olan bu adamlar dövlət qulluğunda onların üzərinə qoyulan vəzifələri kifayət qədər səriştəli yerinə yetirə bilərlər;

5) dövlət aparatının bütün tərkib hissələrinin ölkə əhalisi ilə və öz aralarında, habelə müxtəlif hərəkət və təşkilatlarla qarşılıqlı münasibətlərindəki fəaliyyətində qanunçuluq prinsipi;

6) vətəndaşların böyük əksəriyyətinin müxtəlif mənafeələrinin, onların dini əqidələrinin, milli mədəniyyətinin, ənənə və adətlərinin nəzərə alınması.

7) federativ (ittifaq) dövlətlərdə ümumfederal orqanlarla (mərkəzlə) federasiya üzvlərinin dövlət hakimiyyəti arasında tabelik (subordinasiya) və müntəzəm qarşılıqlı əlaqə dövlət aparatının təşkili və fəaliyyətinin mühüm prinsipidir. Milli federasiyalarda onlar arasında səlahiyyətlərin ən optimal bölgüsü, xüsusilə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki, belə bölgü federasiya üzvlərinin suverenliyini, daxili və xarici vəzifələrin həllində onların müstəqilliyini təmin edir.

Dövlət aparatı dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin əsas subyekti kimi çıxış edir. Dövlət aparatı və onun orqanları vasitəsilə, dövlət öz üzərinə düşən vəzifələri həyata keçirir, ictimai həyatın sabitliyinə və inkişafına nəzərə çarpacaq dərəcədə təsir göstərir, ölkədə demokratiyanın möhkəmlənməsinə, əhalinin firavan

yaşamasına və əmin-amanlığına imkan yaradır. Müəyyən hallarda dövlət hakimiyyəti funksiyalarını, əgər bunun üçün dövlət tərəfindən səlahiyyət verilmişsə, qeyri-dövlət təşkilatları da həyata keçirə bilər. Dövlət aparatı vahid təşkilati prinsiplər əsasında mütəşəkkil qarşılıqlı fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarından ibarətdir.

2. Dövlət orqanlarının anlayışı, əlamətləri və növləri

Hər bir dövlətin atributlarından biri onun öz dövlət orqanlarına malik olmasıdır. Dövlət orqanları dövləti bir növ özündə maddiləşdirən, onu personifikasiya edən vasitələrdir. Adi vətəndaşların dövlət haqqında təsəvvürləri məhz dövlət orqanlarının fəaliyyəti əsasında formalaşır. Dövlət orqanları dövlətin öz funksiyalarını həyata keçirilməsi üçün yaratdığı xüsusi təşkilatdır. Bu orqanlar dövlətin funksiyalarını realizə etmək üçün bütün vasitələrə-təşkilati və hüquqi vasitələrə, müəyyən kadr potensialına malik olmalıdır. Dövlət orqanları hər bir dövlətdə fərdidir. Hər bir dövlət orqanı qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətə malikdir və dövlət aparatında müəyyən yer tutur.

Dövlət orqanı dövlət mexanizminin qanuna uyğun olaraq, xüsusi struktura, ictimai həyatın konkret sahəsində idarəetmə üzrə ciddi müəyyən edilmiş səlahiyyətlərə malik olan və dövlət mexanizminin digər hissələri ilə üzvi qarşılıqlı vəhdətdə olaraq vahid tamı təşkil edən tərkib hissəsidir. Dövlət orqanı dedikdə dövlətin vəzifə və funksiyalarını həyata keçirmək məqsədilə müəyyən səlahiyyətə malik olan dövlət aparatının bir hissəsi başa düşülür.

İstənilən dövlət orqanı onu digər sosial təsisatlardan fərqləndirən müəyyən əlamətlərə malikdir. Elə bu əlamətlər də onu dövlət orqanı kimi xarakterizə etməyə əsas verir. Dövlət orqanı hər şeydən əvvəl, dövlət tərəfindən yaradılır. Bundan başqa, dövlət orqanı dövlət hakimiyyətini həyata keçirir. Cəmiyyətdə mövcud olan heç bir başqa təsisatın dövlət hakimiyyətini həyata keçirməyə, onu realizə etməyə səlahiyyəti yoxdur.

Qanun, dövlət orqanlarının fəaliyyət həddini, onun hüquq və vəzifələrin müəyyən edir. Bunların da məcmusu dövlət orqanlarının səlahiyyətini təşkil edir. Dövlət orqanlarının səlahiyyəti ciddi surətdə müəyyənləşdirilir. Hər bir orqan öz fəaliyyətini öz hüquq və vəzifələri dairəsində həyata keçirir ki, bu da dövlət aparatının ayrı-ayrı hissələrinin dəqiq işləməsini, hər bir hissənin məsuliyyətini, orqanlar arasındakı əlaqəni təmin edir, işdə hər hansı bir təkrarlılığı aradan qaldırır. Dövlət aparatının fəaliyyətini onun orqanlarının müəyyən «ərazidə» (sahədə) qanun əsasında nizamlanmış fəaliyyəti kimi təsəvvür etmək lazımdır. Dövlət orqanlarının zəruri əlaməti ona məxsus olan hakimiyyət səlahiyyətidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dövlət orqanlarının hərəkətverici qüvvəsi vətəndaşlardır. Bu insanlar müəyyən prosedurdan keçərkən (seçki və təyinat), dövlət adından danışmaq, onun hakimiyyətini həyata keçirmək imkanı əldə edirlər. Hüquqi cəhətdən bu, onların təşkilatlanmasında digər sosial təsisatlara münasibətdə bütöv, müstəqil orqanizm kimi çıxış etməsində təzahür edir.

Hakimiyyət səlahiyyətini həyata keçirmək öz səlahiyyəti daxilində hüquqi aktlar vermək və onların icrasını müxtəlif metodlarla-inandırma, həvəsləndirmə və dövlət

məcburiyyəti vasitəsi ilə təmin etməkdir. Dövlət orqanının hakimiyyət səlahiyyətinə malik olması, eyni zamanda dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiqini nəzərdə tutur.

Orqanın fəaliyyət xüsusiyyətindən asılı olaraq dövlət məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi müxtəlif formalarda: cinayət-hüquqi, mülki hüquqi, inzibati və intizam-təsir tədbirləri formalarında ola bilər. Qeyd olunanları nəzərə alaraq dövlət orqanlarının aşağıdakı əlamətlərini göstərmək olar:

1) bütün dövlət orqanları qanunvericilik qaydasında yaradılır. Qanun onların səlahiyyətini müəyyən edir, başqa sözlə, dövlət orqanlarının təşkili və funksional fəaliyyəti ciddi hüquqi əsasda həyata keçirilir;

2) dövlət orqanı dövlət aparatının müstəqil ünsürdür, xüsusi formada fəaliyyət göstərir;

3) dövlət orqanları qarşılıqlı vəhdətdədir. Onların, əsas vəzifəsi cəmiyyətin normal fəaliyyətinin təmini, şəxsiyyətin qanuni hüquq və mənafelərinin müdafiəsi, dövlətin xarici təhlükəsizliyinin və ərazi bütövlüyünün mühafizəsi üzrə vahid sosial orqanizmi təşkil edir;

4) dövlət orqanlarının əlamətlərindən biri də onların öz vəzifələrini müəyyən formada yerinə yetirməsidir. Bu meyara müvafiq olaraq dövlət orqanlarının aşağıdakı təsnifini vermək olar:

- 1) dövlət hakimiyyəti orqanları;
- 2) dövlət idarə orqanları;
- 3) ədalət mühakiməsi orqanları;
- 4) prokuror nəzarəti orqanları.

Dövlət orqanları onların təşkili qaydasına və yerinə yetirdikləri vəzifələrin xarakterinə görə təsnif edilir. Göstərilən əlamətlərə görə dövlət orqanlarını üç qrupa bölmək olar: nümayəndəli orqanlar; icra-sərəncam orqanları; məhkəmə (hüquq mühafizə), o cümlədən konstitusiya nəzarəti orqanları.

Bundan başqa dövlət aparatı mexanizmində ordu və dövlət təhlükəsizliyi orqanları da müstəqil tərkib hissəsi kimi mövcuddur. Biz dövlət orqanlarını təsnif edərkən dövlət orqanlarını eyni qrupda birləşdirən və onları başqalarından fərqləndirən ümumi xüsusiyyətlərindən, onların vəzifəsi və fəaliyyətinin səciyyəsinə, təşkili qaydasından, quruluş prinsiplərindən və s. çıxış edirik.

Dövlət hakimiyyətinin nümayəndəli orqanları

Nümayəndəli dövlət orqanlarına qanunverici təsisatlar, yerli hakimiyyət və özünüidarə orqanları aid edilir. Onlar əhali tərəfindən seçilmə yolu ilə təşkil edilir, onun adından fəaliyyət göstərir və onun qarşısında məsuliyyət daşıyırlar.

Qanunverici hakimiyyətin funksiyalarını ali nümayəndəli dövlət orqanları həyata keçirir. Qanunverici orqan dövlət mexanizmində üstün mövqe tutur, belə ki, hakimiyyətlər bölgüsü prinsipinə müvafiq olaraq, qanunverici hakimiyyət daha əhəmiyyətlidir. O, ümumməcburi tələblər müəyyən edir ki, bunlar da icra hakimiyyəti tərəfindən həyata keçirilməlidir və məhkəmə hakimiyyətinin fəaliyyəti üçün qanunvericilik əsası rolunu oynayır.

Demokratik dövlət quruluşunda ali nümayəndəli və qanunverici təsisat parlamentdir. O, xalq suverenliyini təmsil edir və yalnız onun xalq iradəsini qanun

formasında ifadə etməyə səlahiyyəti çatır. «Parlament» ümumcins termindir. İngiltərədə, Hindistanda, Kanadada, Finlandiyada, Yaponiyada və bir sıra digər ölkələrdə qanunverici orqan bilavasitə parlament adlanır. Qalan ölkələrdə bu dövlət orqanı başqa cür adlanır (Məsələn: Polşada-Seym; Danimarkada-Folketing; İslandiya-Alting; ABŞ-da-Konqres),

Azərbaycan Respublikasında hakimiyyət bölgüsünə uyğun olaraq, dövlət hakimiyyəti üç əsas funksiya üzrə təşkil edilir. Hər bir funksiya ayrı orqanda lokalizə edilir və bu orqan digər funksiyanı daşıyan orqanlara münasibətdə onun müstəqilliyini təmin edən müəyyən səlahiyyətlərə malik olur. Azərbaycan Respublikasında belə orqanlardan biri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisidir.

Milli Məclis ən əsas və aparıcı dövlət orqanlarından biridir. Buna səbəb odur ki, ölkədə hamının riayət etməli olduğu hüquq normalarını məhz bu orqan yaradır.

Bununla belə, Milli Məclis digər ali hakimiyyət orqanları ilə (Prezident və Konstitusiyaya Məhkəməsi) eyni səviyyədə durur və onlarla olan münasibətləri də bərabərlik əsasında qurulur. Müxtəlif ölkələrdə parlament fəaliyyətin müddəti az-çox bir-birindən fərqlənir. Bir sıra ölkələrdə parlament rotasiya qaydasında yenilənir. Məsələn: ABŞ-da parlamentin yuxarı palatası olan Senatın tərkibinin 1/3 hissəsi hər 2 ildən bir yenilənir və bunun da nəticəsində parlamentə daim cəmiyyətin yeni fikir və maraqlarını təmsil edən üzvlər daxil olur.

Parlamentlər ikipalatalı və birpalatalı struktura malik ola bilər. Federativ dövlətlərdə parlamentlər prinsip etibarilə eyni qanunvericilik səlahiyyətlərinə malik olan iki palatadan, yuxarı və aşağı palatadan ibarət olur.

Almaniya Federativ Respublikasında qanunvericilik səlahiyyətlərini yuxarı palata - Bundesrat həyata keçirir, əyalətləri təmsil edən Bundestaq isə Federal Konstitusiyaya məhkəməsinə qanun layihələrindən protest verməklə, yalnız bu və ya digər qanunun qəbul edilməsini gecikdirə bilər.

İkipalatalı parlament sistemi bəzi unitar dövlətlərdə də var. Bu daha çox qanunverici və icra hakimiyyətləri arasında qüvvələrin daha sabit tarazlığına cəhdlə şərtlənmişdir, bu zaman başqa əsasla formalaşdırılan ikinci palatanın yaradılması ilə bir palatanın heç nə ilə məhdudlaşdırılmayan hakimiyyətinin qarşısı alınır. Birpalatalı parlamentlər, başlıca olaraq, əhalisi az və ya çox yekcins milli tərkibli və yaxud ərazisinin sahəsi böyük olmayan ölkələrdə mövcuddur.

Parlamentlər yanında qanunverici orqanın daha səmərəli fəaliyyətini təmin etməli olan müxtəlif komitələr və komissiyalar (daimi və müvəqqəti) təşkil edilir və fəaliyyət göstərir. Onlar parlamentin səlahiyyətinə daxil olan konkret məsələlər: büdcə-maliyyə fəaliyyəti, beynəlxalq sahə, səhiyyə üzrə iş aparır, sosial siyasət, cina-yətkarlıqla mübarizə, ölkənin müdafiəsi və s. məsələlərə baxırlar.

Bilavasitə qanunvericiliyi ilə yanaşı, parlament ali maliyyə səlahiyyətlərinə malik olur, icra hakimiyyəti üzərində nəzarət həyata keçirir, habelə cəmiyyətin dövlət həyatının digər mühüm məsələlərini həll edir.

Azərbaycan Respublikası unitar dövlətdir və parlamenti də birpalatalıdır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Rusiya Federasiyası federal quruluşa malikdir və parlamentin yuxarı palatası-Federasiya Şurası Federasiya subyektlərinin maraqlarını təmsil edir. Ona görə də burada hər Federasiya subyektindən iki nümayəndə (bir icra hakimiyyətindən, digər qanunverici orqandan) təmsil olunur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi parlamentin maliyyə məsələlərinin həlli işinə baxması müstəsna xarakter daşıyır. Parlament dövlət büdcəsini təsdiq edərək, xərclərin ümumi məbləği ilə gəlirin ümum məbləğini müqayisə edir, xərcləri maddələr üzrə təsnif edir, iqtisadiyyat və ictimai həyatın digər sahələri üçün onların mühümlüyünü müəyyən edir və beləliklə, dövlətin maliyyə vəsaitlərinin xərclənməsi üzərinə parlament nəzarətini kifayət qədər səmərəli edir.

Parlament icra hakimiyyəti orqanları üzərində də nəzarəti həyata keçirir. Bu nəzarət müxtəlif metodlarla həyata keçirilir.

Onlardan birincisi bundan ibarətdir ki, parlament icra hakimiyyətinin tərkibinə daxil olan orqanların müxtəlif vəzifəli şəxslərinin təyin edilməsində iştirak edir. İcra hakimiyyəti üzərində parlament nəzarətinin başlıca növü dövlət başçısının parlament tərəfindən təyin edilməsidir. Belə nəzarət tam həcmdə parlamentli respublikalarda həyata keçirilir. Dövlət başçısının ümumi seçki hüququ əsasında, o cümlədən seçicilər kollegiyası tərəfindən seçildiyi prezident idarəçiliyində ali icra hakimiyyəti başçısının formalaşdırılmasında parlamentin iştirakı nominaldır.

Dövlət idarəçilik formasından asılı olaraq parlament bu və ya digər dərəcədə hökumət başçısının və kabinetin üzvlərinin təyin olunması prosedurasında iştirak edir və bununla hökumətin strukturuna, şəxsi heyətinə və fəaliyyətinin xarakterinə təsir göstərir.

Hər bir dövlət hakimiyyəti orqanının hüquqi statusunun ən vacib əlaməti və xüsusiyyəti onun səlahiyyət dairəsi ilə ölçülür. Məhz səlahiyyətlər vasitəsilə biz onun orqanlar sistemində tutduğu yerini müəyyən edirik və onun digər orqanlara təsiri ilə bağlı mülahizələr yürüdürük.

Öz səlahiyyətləri sisteminə görə parlamentlər 3 qrupa bölünür:

1. Məhdud səlahiyyətli parlamentlər
2. Qeyri-məhdud səlahiyyətli parlamentlər
3. Nisbi-məhdud səlahiyyətli parlamentlər

Məhdud səlahiyyətli parlamentlərin səlahiyyətləri qanunvericiliklə dəqiq müəyyənləşdirilir və onların genişləndirilməsi imkanı olmur.

Qeyri-məhdud səlahiyyətli parlamentlərin səlahiyyətləri qismən qanunvericilikdə dəqiqləşdirilir və digər məsələlərin həlli bu orqana tapşırılır. Qeyri-məhdud səlahiyyətli parlamentə klassik misal Böyük Britaniya parlamentidir.

Nisbi məhdud səlahiyyətli parlamentlərin səlahiyyətləri qanunvericilikdə dəqiq müəyyənləşdirilir, bununla belə, onların artırılması üçün mexanizm də mövcud olur. Azərbaycan Respublikasının parlamenti bu qrupa daxildir.

Azərbaycanda bütün digər dövlət orqanları kimi, Milli Məclis də fəaliyyəti və fəaliyyət forması dəqiq nizamlanın orqanıdır. Dövlət hakimiyyəti orqanları sistemində tutduğu yerə görə onun fəaliyyəti yalnız cari qanunvericilikdə deyil, həm də konstitusiya səviyyəsində tənzimlənir. Fəaliyyət Milli Məclisin öz funksiyalarını həyata keçirməsi üçün qanunla təsbit edilmiş üsul və vasitələrdən istifadə edərək, ona verilmiş imkanları realizə etməsidir. Bu fəaliyyətə hakimiyyət bölgüsü çərçivəsində nəzarət edilir, onun nəticələri hüquqi fakt hesab olunur və müəyyən dəyişikliklərə səbəb olur. Dövlət orqanlarının fəaliyyəti qanunla müəyyən edilən məcrada daim, arası kəsilmədən davam edən prosesdir. Milli Məclisin də fəaliyyəti belədir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, Milli Məclisin fəaliyyətinin bütün istiqamətləri konstitusiya

ilə tənzimlənir. Bu fəaliyyətin bir sıra istiqamətləri cari qanunvericilikdə təsbit olunmuşdur. Milli Məclisin daxili təşkilatlanması və onun fəaliyyətinin bir sıra aspektləri Milli Məclisin Daxili Nizamnaməsi ilə müəyyənləşdirilir.

Dövlət hakimiyyətinin icra və məhkəmə orqanları

Hər bir dövlət orqanının hüquqi statusunun özəyini, hər şeydən əvvəl, onun funksional vəzifəsinin ümumən təyin və müəyyən edilməsi və ikincisi, dövlət hakimiyyəti sistemində yeri təşkil edir. İkinci əlamət törəmə olsa da, bunun müstəqil hüquqi mənası vardır, çünki dövlət hakimiyyəti quruculuğu sisteminin konsepsiyası onda ifadə olunur.

Ölkələrin böyük əksəriyyətində dövlət başçısı ali icra hakimiyyətinin təmsilçisi kimi çıxış edir. Konstitusiyalı monarxiyalarda dövlət başçısı formal olaraq monarx hesab edilir. Məsələn: Yaponiyada qüvvədə olan Konstitusiyaya uyğun olaraq, imperator parlamentin təqdimi ilə baş naziri, hökumətin təqdimi ilə Ali məhkəmə sədrini və üzvlərini təsdiq edir, hökumət üzvlərinin təyini və istefasını təsdiq edir, parlamenti çağırır, amnistiya və bağışlama aktlarına razılıq verir. Adətən monarx ali komandan hesab edilir və beynəlxalq münasibətlərdə ölkəni təmsil edir. Faktiki surətdə isə bütün bu səlahiyyətləri onun adından hökumət və onun orqanları həyata keçirir.

Respublika idarəçiliyi ölkələrində dövlət başçısı adətən prezident olur. Bütövlükdə prezidentin səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

- prezident xarici diplomatik nümayəndələri qəbul edir, səfirləri təyin edir;
- ölkə adından beynəlxalq münasibətlərdə çıxış edir;
- ölkə silahlı qüvvələrinin baş komandanı olur və s.

Bir sıra ölkələrdə konstitusiya qanunvericiliyinə müvafiq olaraq prezidentin:

- parlamenti buraxmaq, sessiyanı dayandırmaq və ya onun çağırılmasını təxirə salmaq;
- qanun layihəsinə etiraz etmək və onu parlamentə ikinci dəfə baxılmağa vermək hüquqları vardır.

Dövlət başçısı prezidentli respublikalarda daha geniş hakimiyyət səlahiyyətlərinə malikdir. Parlamentli respublikalarda prezidentin rolu əhəmiyyətli dərəcədə sadədir. Dövlət başçısı olmaqla, o, ali icra hakimiyyətini yalnız formal olaraq təmsil edir, belə ki, real olaraq, onu hökumət başçısı həyata keçirir.

Hökumət-ölkənin idarə edilməsini bilavasitə həyata keçirən dövlət hakimiyyətinin ali icra və sərəncam orqanıdır. Müxtəlif ölkələrdə hökumətin müxtəlif adları vardır: məsələn: Nazirlər kabineti, Nazirlər şurası və s.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsində bəyan olunur ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti budaqlarına bölünmə əsasında həyata keçirilir. Qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir. İcra hakimiyyəti isə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur. Məhkəmə hakimiyyətinə gəldikdə isə onu Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirirlər.

İcra hakimiyyəti orqanları prezident tərəfindən təşkil olunur. Konstitusiyanın 124-cü maddəsinə görə, yerlərdə icra hakimiyyətini prezidentin vəzifəyə təyin və azad etdiyi icra hakimiyyəti başçıları həyata keçirirlər.

İcra hakimiyyəti orqanları sahəvi və ümumi səlahiyyətli orqanlar olmaqla iki hissəyə ayrılır. Sahə orqanları konkret sahələr üzrə fəaliyyət göstərirlər (məsələn: səhiyyə, təhsil, təhlükəsizlik və s.). Onların səlahiyyətləri yalnız bir sahəyə aiddir. Ümumi səlahiyyətli orqanların səlahiyyətləri isə idarəetmənin bütün sahələrinə aid olur. Yerli icra hakimiyyətləri haqqında 16 iyun 1999-cu il tarixli əsasnaməyə görə, yerli icra hakimiyyəti başçıları prezidentin qarşısında məsul olan ümumi səlahiyyətli orqanlardır. Sahə orqanlarının inzibati-ərazi vahidlərində təşkilini sahə mərkəzi orqanı həyata keçirir.

Dövlət hakimiyyətinin icra orqanları siyahısına nazirliklər, baş idarələr, digər mərkəzi idarələr də daxildir. Bu siyahı müxtəlif ölkələrdə eyni deyildir. Buna baxmayaraq, onlar hamısı ölkənin təhlükəsizliyini, ictimai qaydanın mühafizəsini, ictimai həyatın əsas və mühüm tərəflərini; iqtisadiyyatın, sosial tikintinin səmərəli və optimal icra edilməsini təmin etməyə xidmət edir.

Nazirlik və baş idarələr onların həll etməli olduğu konkret vəzifələr nəzərə alınaraq təşkil edilir. Hökumət yanında digər mərkəzi baş idarələr də yaradıla bilər. İcra hakimiyyətinin spesifik orqan və idarələrinə hüquq qaydasının mühafizəsi orqanları, daxili işlər orqanları, dövlət təhlükəsizliyi orqanları, silahlı qüvvələr aiddir. Onlar digər icra orqanlarından strukturuna, fəaliyyətinin məzmun və metoduna görə fərqlənir: hüquq qaydasının mühafizəsi, dövlətin təhlükəsizliyinin təmini, xarici hücumdan ölkənin müdafiəsi üzrə vəzifələrin həlli zamanı məcburetmə tədbirləri, o cümlədən döyüş texnikasından istifadə etməklə, tətbiq edilə bilər ki, bu da digər icra orqanları üçün xarakterik deyildir.

Dövlət hakimiyyəti sistemində məhkəmə hakimiyyəti qanunverici və icraedici hakimiyyətlərin fəaliyyətini hüquqi çərçivəyə səmərəli yönəltməyə imkan verən başlıca tarazlaşdırma mexanizmidir.

Məhkəmə sisteminə müxtəlif spesifik məhkəmə idarələri: mülki, inzibati, hərbi, nəqliyyat və başqa məhkəmələr daxildir. Müasir ölkələrdə məhkəmələrin fəaliyyəti konstitusiya əsaslarını təmin etməyə, vətəndaşların və təşkilatların qanuni hüquq və mənafelərinin mühafizəsinə yönəlmişdir.

Digər hakimiyyətlərdən asılı olmayan məhkəmə, yalnız qanuna əsaslanır və yalnız ona tabedir. Məhkəmə hakimiyyəti müxtəlif orqanlardan təşkil olunur. Lakin məhkəmə hakimiyyətini bilavasitə həyata keçirilən məhkəmələr deyil, hakimlərdir. Məhkəmələrdə hakimlərdən başqa texniki işçilər və s. çalışır və onların məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirməyə heç bir aidiyyəti yoxdur. Məhkəmə hakimiyyətinin funksiyaları məhz hakimlərin işində təzahür edir və onlar da məhkəmə hakimiyyətini realizə edir.

Məhkəmə-ədalət mühakiməsini cinayət, mülki və inzibati işləri həmin dövlətin qanunları ilə müəyyən edilmiş prosessual qaydada həll etmə formasında həyata keçirən dövlət orqanıdır. Ədalət mühakiməsini həyata keçirən zaman məhkəmə, hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, andlı iclasçıların iştirakı, təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququ və s. mühakimə icraatının demokratik prinsiplərini rəhbər tutur.

Bütün məhkəmə sisteminə ali məhkəmə orqanları rəhbərlik edir, əksər ölkələrdə onlar eyni zamanda konstitusiya məhkəməsi funksiyasını yerinə yetirir. Konstitusiya məhkəməsinin üzvləri ya parlament tərəfindən seçilir, ya prezident tərəfindən təyin olunur, ya da prezident, parlament və s. digər ali hakimiyyət və ədliyyə orqanları tərəfindən eyni zamanda təyin edilir. Konstitusiya nəzarətini həyata keçirməklə yanaşı, Konstitusiya Məhkəməsi konstitusiyanın təfsiri hüququna malikdir.

Məhkəmə hakimiyyətinin təşkili müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Bu prinsiplər sadəcə başlanğıc, çıxış nöqtəsi kimi müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Məhkəmə hakimiyyətinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1) Məhkəmələrin (hakimlərin) müstəqilliyi. Bu prinsip onu ifadə edir ki, hakimlər hər hansı yuxarı göstərişlə bağlı deyil, icraatında olan işi yalnız konstitusiya və qanun əsasında həll edir;

2) İşlərə obyektiv baxılması;

3) Məhkəmələrin fəaliyyətinə təsir edilməsinin yolverilməzliyi;

4) Ədalət mühakiməsinin vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilməsi;

5) İş icraatının açıq aparılması. Bütün məhkəmələrdə işlər açıq-aşkar aparılır;

6) Məhkəmə icraatının bilavasitəliyi;

7) İcraatın çəkişmə prinsipinə söykənməsi;

8) İcraatın mərhələsindən asılı olmadan müdafiə hüququnun təmin olunması;

9) Ədalət mühakiməsinin təqsirsizlik prezumpsiyasına söykənməsi.

3. Hakimiyyətlər bölgüsü konsepsiyasının yaranması və inkişafı

Cəmiyyətin siyasi təşkilatı kimi dövlətin yerinə yetirməsi zəruri olan bir çox fəaliyyət növü vardır. Dövlət bu fəaliyyətləri müxtəlif orqanlarının köməyi ilə həyata keçirir. Hər orqan öz sahəsində müstəqil olaraq hərəkət edə, iş görə bilər. Lakin bu orqanlar birlikdə dövlət hakimiyyətini təmsil etməkdədir.

Əslində dövlətdə real qüvvə xalqdır. Ümumi iradənin ifadəsi olan hakimiyyətin mənbəyi xalqdır. Bu mənada J.J.Russo milli iradə olaraq adlandırılan gücün “xalq olduğunu” söyləmişdir.

Siyasi hakimiyyətin mənbəyinin xalq iradəsinə bağlı olması əslində Fransa inqilabının məhsulu deyil. Daha qədimdə yunan filosofları da xalqı hakimiyyətin mənbəyi olaraq qəbul edən fikirlər irəli sürmüşdülər (Aristotel, Sofistlər, Epikürçülər). Digər tərəfdən, Afinada xalq iradəsinə söykənən idarəçilik forması olan demokratiyaya rast gəlinir. Şübhəsiz, bir vətəndaşa 10 kölənin düşdüyü Afinada demokratiya çox məhdud formada həyata keçirilirdi.

Russoya görə hakimiyyət ümumi iradənin ifadəsidir. Hər fərdin özəl iradəsindən formalaşan ümumi iradə həmişə doğrunu, yaxşını göstərir. Ümumi iradə olmazsa, hakimiyyət legitim olmaz. Konstitusiyamızın 1-ci maddəsində yer olan “Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi xalqdır” ifadəsi bu məntiqə söykənir.

Hakimiyyətlər bölgüsü prinsipi zəmanəmizdə daha çox məşhur fransız alimi Monteskyenin 1748-ci ildə yazdığı "Qanunların ruhu" əsərinin 6-cı bölməsinə istinadən yaranan fikirlərlə bağlı olsa da, əslində dövlətin funksiyaları ilə bağlı aparılan araşdırmalar çox qədimə, Aristotelə qədər gəlib çıxır.

Aristotel (m.ö 384-322) "Siyasət" adlı əsərinin 4-cü kitabının 14-cü bölməsində belə yazmışdır: "Bütün konstitusiyaların 3 əsas ünsürü vardır və ciddi bir qanunvericinin bunların hər biri üçün ən yaxşı tənzimləməni tapması lazımdır. Bu ünsürlərin birincisi, birlikdə müzakirədir (məşvərət), yəni xalq üçün önəmli olan hər şeyin müzakirə edilməsi; ikincisi, icraedicilikdir, yəni bütün vəzifə və səlahiyyətlərin sərhədləri və seçilmə qaydaları; üçüncüsü isə məhkəmə quruluşudur".

Liberal dövlət görüşünün banisi olan ingilis Con Lokk Hollandiyada sürgündə olduğu zaman yazdığı və 1690-cı ildə çap etdirdiyi "İdarəçilik haqqında iki traktat" kitabında hakimiyyət bölgüsü prinsipinə yer verib. C.Lokk siyasi iqtidar içərisində olan hakimiyyətləri qanunverici, icraedici və konfederativ hakimiyyət olaraq ayırır və bunların hər biri üzərində dayandıqdan sonra, onların arasındakı münasibətləri də müəyyənləşdirir. Con Lokk qanunvericilik hakimiyyətini cəmiyyətin və cəmiyyətdə yaşayanların varlıqlarını qoruması üçün dövlət qüvvələrinin necə istifadəsinin zəruriliyini müəyyənləşdirən "iqtidar" olaraq tərif etmişdir. Lok qanunverici hakimiyyəti "üstün hakim güc" olaraq görmüş, lakin bunun qeyri-məhdud bir iqtidar olmadığını da dəqiq və açıq olaraq bildirmişdir.

"Qanunverici hakimiyyət üstündür, lakin özbaşına deyildir". Özbaşınalığın qarşısını alan isə, qanunların sərhədlərinin bəlli olması, insan haqlarına və azadlıqlarına, mülkünə və fərdi təhlükəsizliklərinə özlərinin razılığı olmadan toxunulmayacağı prinsipidir.

Qanunverici hakimiyyətin çıxardığı qanunları həyatda tətbiq edəcək bir iqtidara ehtiyac vardır. Çünki qanunu qəbul edənlərin qanunu tətbiq etməsi səlahiyyətini də əlində cəmləşdirməsi doğru olmazdı. Əks halda, qanunvericilər özlərini qanunlardan üstün görər, qanunları özlərinə tətbiq etməzlər, ya da özlərinə tətbiq etdikdə öz mənafeələrinə xidmət edən formada tətbiq edə bilərlər. Qanunvericilər özlərinin də qanunlara əməl etmək məcburiyyətində olduqlarını bildikdə qanunları cəmiyyətin mənafeyinə uyğun olaraq qəbul edəcəklər.

C.Lokk Monteskyedən fərqli olaraq məhkəmə hakimiyyətinə toxunmur, lakin konfederativ qüvvədən bəhs edir. Bu qüvvəni qanunverici və icraedici hakimiyyətdən asılı və onların tabeliyində olan bir qüvvə olaraq görür. Konfederativ hakimiyyətin səlahiyyətinə mühafizəyə və sülhə qərar vermək, başqa dövlətlərlə münasibətlər qırmaq, müqavilələr imzalamaq daxildir.

Qeyd edildiyi kimi, C.Lokk hakimiyyət bölgüsündən bəhs etmiş, onların funksiyaları və aralarındakı münasibətlərə toxunmuşdur. Yaşadığı İngiltərənin xüsusiyyətlərinə diqqət edən Lokk qanunverici orqanı icraedici orqandan üstün görmüş, konfederativ hakimiyyəti isə hər iki hakimiyyət qolundan asılı orqan kimi xarakterizə etmişdir.

Şübhəsiz ki, Monteskye Lokkun bu düşüncələrinin təsiri altında olmuşdur. Lakin buna paralel olaraq bu düşüncəyə əlavələr və dəyişikliklər etməkdən də çəkinməmişdir.

1689-1755-ci illər arasında yaşamış məşhur fransız siyasətşünaslıq elminin bilicisi, sosiologiyanın banilərindən biri Monteskye 1748-ci ildə 20 illik fəaliyyətinin nəticəsində çap etdirdiyi “Qanunların ruhu” adlı əsərində daha çox cəmiyyət – insan münasibətlərinə toxunsa da, hüquq və siyasətlə bağlı mülahizələrə də yer vermişdir. Müasir hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsi ilk dəfə bu şəxs tərəfindən hüquq ədəbiyyatına daxil edilmişdir. “Qanunların ruhu” əsərində açıq şəkildə hakimiyyət bölgüsü anlayışına yer verilməsə də, “İngilis konstitusiyası” başlıqlı XI kitabın VI bölməsində “qanunverici hakimiyyətlə idarəedici hakimiyyət eyni şəxsə yaxud eyni məmurlar toplusuna verilsə, artıq azadlıq deyilən bir anlayışa yer qalmaz” – deyərək, hakimiyyətin ayrılmasının, bölünməsinin zəruriliyini vurğulayır. Monteskyöyə görə dövlətdə üç cür hakimiyyət var: qanunverici, icraedici və məhkəmə. Bu hakimiyyətin hər biri ayrı-ayrı orqanın əlində olmalıdır. O, bu açıqlamasında ingilis dövlət hüququnu izah etməklə yanaşı, digər tərəfdən hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin ortaya çıxmasına xidmət etmişdir. Monteskyö bu üç hakimiyyəti belə tərif edir: “Qanunverici hakimiyyət vasitəsi ilə hökmdar, yaxud bu iş üçün seçilmiş şəxslər müəyyən bir müddətə və ya daim qüvvədə olacaq qanunlar qəbul edir, qüvvədən salır, yaxud qəbul edilmiş qanunlara əlavələr və dəyişikliklər edirlər. İcraedici hakimiyyət vasitəsilə müharibə aparılır, sülh yaradılır, elçilər göndərilər və qəbul edilər, əmin-amanlığı təmin edər, ölkəni düşmənlərdən qoruyurlar. Məhkəmə hakimiyyəti ilə günahkarlar, cinayətkarlar cəzalandırılır, mübahisələr həll edilir».

Monteskyenin hakimiyyət bölgüsü nəzəriyyəsinin iki fərqli tərəfini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Birincisi, onun hakimiyyət bölgüsü prinsipini müdafiə etməsinin səbəbi bunu azadlıqların təminatçısı olaraq görməsindən doğur. Monteskyö azadlığı çox fərqli və mənalı söz olaraq tərif edir. Azadlıq bəzilərinə görə zorakı iqtidarı hakimiyyətdən uzaqlaşdırma bilməkdir, bəzilərinə görə silahlanmaq və güc tətbiq edə bilmək, digərlərinə görə isə, öz xalqından olan birinə, öz qanunlarına itaət etməkdir. Qısaca olaraq, Monteskyönün azadlıq anlayışı, qanunların icazə verdiklərini edə bilmə, qanunların yol vermədiklərini etməmədir.

Monteskyönün hakimiyyət bölgüsü prinsipini müdafiə etməsinin birinci səbəbi insan azadlıqlarının təminat altına alınması zərurətindən qaynaqlanırdısa, ikinci səbəbi insanların, hakimiyyəti həyata keçirənlərin pis tərəflərinin də olması ehtimalıdır. Odur ki, hakimiyyətdə olanların hakimiyyətdən sui-istifadə etmələrinin qarşısının alınması üçün bir mexanizm olmalıdır. Çünki hakimiyyətə sahib olan hər kəsdə hakimiyyətdən sui-istifadə etmək meyli olur və hakimiyyətini məhdudlaşdıracaq bir sədd olmasa bu meyl davam edəcək. Hakimiyyətdən sui-istifadənin ancaq bir yolu olduğunu irəli sürən Monteskyöyə görə, bunu dayandırmanın da tək yolu hakimiyyətdir. Hər hansı bir cəmiyyətdə azadlıqların varlığı o cəmiyyətdə hakimiyyətin başqa bir hakimiyyətlə məhdudlaşdırılması ilə mümkündür.

Odur ki, hakimiyyət bölgüsündən yazan sosioloq, bütün məsələlərin təməlinə istər-istəməz hüquqi dövlət yaratma narahatçılığının durduğunu göstərmişdir. Şübhəsiz, Monteskyönün bu narahatçılığı zəmanəmizdə də öz əhəmiyyətini saxlamışdır. Hakimiyyət bölgüsü yalnız qanunlara ciddi əməl edildikdə təsirli ola bilər. Qanunverici hakimiyyətlə icraedici hakimiyyət eyni şəxsə, yaxud eyni qrupda toplanmışsa, o cəmiyyətdə heç bir azadlığın varlığından danışmağa dəyməz. Eyni

hökmdar, yaxud eyni məclis xalqı zorla idarə etmək məqsədi ilə zorakı qanunlar qəbul edə bilər. Əgər məhkəmə və qanunverici hakimiyyət birləşsə, vətəndaşların həyatı və azadlıqları üzərində hakimiyyət özbaşına hərəkət edər, hakimlər qanunverici olardı. Məhkəmə hakimiyyəti icraedici hakimiyyətlə birləşsəydi, hakim zülm edənə sahib olardı. Bu açıqlamalardan da görünür ki, təbiətən insana bir inamsızlıq var. Bu inamsızlıq dövlət gücünün sui-istifadə edilməsinə çarə axtarışında özünü göstərir.

Ümumiyyətlə son tarix (yeni tarix) ərzində bir çox dövlətlərdə baş vermiş inqilablar yaxud çevrilişlər onlarda monarxiya idarə üsulunun devrilməsinə səbəb olmuşdur. Belə dövlətlərdə müxtəlif siyasi rejimlər formalaşmış və müəyyən bir idarəçilik forması bərqərar olmuşdur.

Dövlət funksiyalarını yerinə yetirməsi zamanı qanunverici və icraedici orqanlar arasında bəzi münasibətlər və əlaqələr yaranır. Qanunverici və icraedici orqanlar arasındakı münasibətlər konstitusiyaya hüquq baxımından önəmli hökumət formalarının (sistemlərinin) yaranmasına gətirib çıxarır. Bu kateqoriyada əsas zəruri olan qanunverici və icraedici orqanlar arasında olan münasibətlərdir. Çünki, məhkəmə hakimiyyətinin bütün azad və demokratik cəmiyyətlərdə müstəqil olması zəruriliyi prinsip olaraq qəbul edilmişdir.

Məhkəmə hakimiyyətinin müstəqil olması, hakim və prokurorlara tanınan təminatlar hüquqi dövləti baxımından olduqca önəmlidir. Bu səbəblə, hər hansı bir ölkədə məhkəmənin müstəqilliyinin təsirli şəkildə təmin edilmədiyi görülərsə, o ölkədə hüquqi dövlətin böyük zərbə aldığı və azad cəmiyyət qurulmasının mümkün olmaması qənaətinə gəlmək olar.

Qanunverici və icraedici hakimiyyətin bir-biri ilə münasibətlərində bu hakimiyyət bir əldə və ya bir dövlət orqanında birləşə bilər, yaxud ayrı-ayrı orqanlara verilə bilər. Qanunverici və icraedici hakimiyyətin tək bir əldə toplanmasına “hakimiyyət birliyi”, yaxud qüvvətlər birliyi adı verilir. Əgər hakimiyyət bir şəxsdə, yaxud bir partiyada toplanıbsa, bu zaman diktatura, ya da mütləq monarxiyadan söhbət gedir.